

Zasady latynizacji alfabetu bułgarskiego

Język bułgarski (wraz z językiem macedońskim) tworzy genetyczną jedność – wschodnie odgałęzienie języków południowosłowiańskich. Długowieczne sąsiedztwo z niespokrewnionymi językami Półwyspu Bałkańskiego doprowadziło do wytworzenia się w gwarach macedońskich i bułgarskich bardzo charakterystycznych cech określanych jako bałkańskie (według innych kryteriów – analityczne): silnego ograniczenia deklinacji, pojawienia się określoności, charakterystycznego sposobu stopniowania przymiotników i przysłówków, braku bezokolicznika, bardzo rozbudowanego systemu temporalnego oraz nagromadzenia wielkiej ilości zapożyczeń leksykalnych (zwłaszcza tureckich, greckich i romańskich).

Tradycje piśmiennictwa na ziemiach bułgarskich i macedońskich sięgają II połowy IX wieku – czasów tzw. misji wielkomorawskiej prowadzonej przez braci św. Konstantego-Cyryla i Metodego, którzy dla potrzeb chrystianizacji Słowian przetłumaczyli całe Pismo Święte na najbliższy gwarom bułgarskim i macedońskim słowiański dialekt okolic Salonik (Tesalia, dziś w Grecji). Prawo do tej spuścizny jest przedmiotem wzajemnych kontrowersji. Uważa się obecnie, że Konstanty-Cyryl stworzył własny, oryginalny alfabet (tzw. głagolicę), doskonale oddający zasób dźwięków mowy miejscowych Słowian. Już w X–XI wieku alfabet ten – jako mniej przystępny dla duchowieństwa i dworu, sfer pozostających w kręgu oddziaływania Bizancjum – został zastąpiony tzw. cyrylicą, pismem opartym na wielkich literach alfabetu greckiego. Alfabet cyrylicy był używany przez wszystkich Słowian prawosławnych aż do czasów reformy zarządzanej przez cara Rosji Piotra I (pocz. XVIII w.). Zreformowana jego postać, tzw. graždanka, stała się podstawą słowiańskich alfabetów narodowych obszaru prawosławia, m.in. bułgarskiego.

Niezwykle ważną okolicznością jest, że po zajęciu Bułgarii przez Turków (przełom XIV/XV w.) tradycja piśmiennicza i ciągłość rozwoju języka dramatycznie się załamuje – sytuacja ta trwała aż do okresu tzw. Odrodzenia narodowego (XVIII–XIX w.). Język nowobułgarski został skodyfikowany na bazie dialektalnej (przy stopniowym rugowaniu kompromisów z tradycją cerkiewną, jednak pod dużą presją języka rosyjskiego) w połowie XIX wieku, przy czym dla jego stabilizacji niezwykle ważne były takie wydarzenia jak publikacja pierwszego elementarza (1824 r.), powstanie pierwszych szkół świeckich (lata 30.), poważniejsze tłumaczenia i próby literackie (cf. Neofit Riłski, Christo Botew, Iwan Wazow). Stopniowo doskonalił się sposób zapisywania tych tekstów i oddawania nowobułgarskiej fonetyki. Z przyczyn makropolitycznych odradzanie się państwa bułgarskiego (lenno Turcji – 1878 r., pełna niezależność – 1908) i krzepnięcie norm językowych związane było z północno-wschodnią częścią obszaru bułgarsko-macedońskiego, w wyniku czego narastały różnice między normami interdialektalnymi obszarów dzisiejszej Bułgarii i Macedonii. Niepodległość Bułgarii i nadanie językowi bułgarskiemu statusu państwowego (tymczasem Macedonia pozostawała pod kontrolą turecką w zasadzie aż do I wojny światowej) przypieczętowały to zróżnicowanie i uczyniły je niezwykle trudnym do przezwyciężenia.

Samodzielne normy ortograficzne języka bułgarskiego ewoluowały stopniowo aż do roku 1945, kiedy przewrót komunistyczny zadekretował przemiany ortograficzne (chodziło głównie o zaprzestanie stosowania „niemych” liter ъ oraz ь na końcu wyrazów oraz definitywne odrzucenie liter Ъ i Ж z zastąpieniem ich przez я / е i ъ) i utrwalił postać ortografii, jaką obserwujemy dziś.

Jeśli chodzi o zasady użycia wielkich/małych liter, w ujęciu ogólnym najważniejszą różnicę stanowi fakt, że w języku bułgarskim o wiele rzadziej niż w polskim używa się wielkich liter, przy czym zasadą jest, że wielowyrazowa nazwa własna jest tylko rozpoczynana wielką literą, por. България академия на науките (БАН) – ‘Bułgarska Akademia Nauk (BAN)’, Балтийско море – ‘Morze Bałtyckie’, Съединени американски щати – ‘Stany Zjednoczone Ameryki’. Nazwy narodowości pisze się małą literą: полякиня – ‘Polka’. Jeżeli w nazwie własnej wielowyrazowej znajduje się inna nazwa własna, jej pisownia jest zachowywana: Народна република България (НРБ) – ‘Ludowa Republika Bułgarii (LRB)’, Велико Търново – ‘Wielkie Tyrnowo’. Skrót pisać się wielkimi literami (por. wcześniejsze przykłady). Wielkie i małe litery w latynizacji należy stosować zgodnie z zapisami w języku bułgarskim.

Zasób znaków używanych dziś w języku bułgarskim nie wykracza poza zbiór liter rosyjskich, ale jest mniej liczny (30) i często te litery mają inną wartość dźwiękową. Z istotnych różnic należy wymienić:

– ograniczenie użycia miękkich spółgłosek – przed samogłoską e spółgłoski pozostają twarde (prócz к, г, х) zaś sama litera e oznacza zawsze tylko dźwięk [e]; np. ден ‘dzień’ – transliteracja i transkrypcja: den; spółgłoski przed samogłoską и określa się jako półmiękkie (nie ma to jednak odzwierciedlenia w transliteracji i transkrypcji);

– użycie różnorako transliterowanej litery ъ (graficznie jak rosyjski ‘twardy znak’, pozbawiony jednak tam wartości dźwiękowej), oznaczającej swoisty dźwięk [ɤ], transkrybowany jako y: ъгъл ‘kąt’, transliteracja: agal, transkrypcja: ygyl;

– istnienie litery ь, pozbawionej wartości dźwiękowej, stosowanej jedynie przed literą samogłoskową o w celu oznaczenia miękkości poprzedzającej spółgłoski: крадльо ‘złodziejasek’, transliteracja: kradlyo, transkrypcja: kradlo;

– istnienie litery щ, oznaczającej dwa dźwięki [ʃt]: щастие ‘szczęście’: transliteracja: shtastie, transkrypcja: shtastie.

Nie stosuje się na większą skalę latynizacji zapisu języka bułgarskiego dla potrzeb samych mieszkańców Bułgarii (wyjątek: tzw. dokumenty „europejskie” i napisy na drogowskazach dla wygody turystów).

Zastosowana transliteracja alfabetu bułgarskiego została opracowana na podstawie oficjalnej normy bułgarskiej z 2006 r. (tzw. „Обтекаема/официална система”; Наредба №3 от 26 октомври 2006 г. за транслитерация на българските географски имена на латиница), z różniejszymi zmianami, przyjętej przez ONZ w 2012 r. Dołączono polską uproszczoną transkrypcję fonetyczną.

	transliteracja	transkrypcja		transliteracja	transkrypcja
А а	a	a	П п	p	p
Б б	b	b	Р р	r	r
В в	v	w	С с	s	s
Г г	g	g	Т т	t	t
Д д	d	d	У у	u	u
Е е	e	e	Ф ф	f	f
Ж ж	zh	ž	Х х	h	ch
З з	z	z	Ц ц	ts	c
И и	i	i	Ч ч	ch	cz
Й й	y	j	Ш ш	sh	sz
К к	k	k	Щ щ	sht	szt
Л л	l	l ¹ , l ²	Ъ ъ	a	y
М м	m	m	Ь ь	y	j ³
Н н	n	n	Ю ю	yu	ju ⁴ , u ⁵
О о	o	o	Я я	ya ⁶ , a ⁷	ja ⁴ , a ⁵

¹ przed literami spółgłoskowymi, literami samogłoskowymi a, o, y oraz na końcu wyrazu

² przed literami e, и, ъо, ю, я

³ litera oznaczająca jedynie miękkość poprzedzającej spółgłoski; po literze л jest pomijana

⁴ na początku wyrazu, po wszystkich literach z wyjątkiem л

⁵ po literze л

⁶ na początku i w środku wyrazu

⁷ na końcu wyrazu po и (tzn. w zakończeniach -ия jako -ia)

Bibliografia:

1. Dimitrowa S. (red.), *Български език*, Seria: Najnowsze dzieje języków słowiańskich, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole 1997.
2. Sławski F., *Gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa 1954.
3. Абазов В., *Български правопис. Кратък справочник*, Светлоструй, София 2001.
4. Андрейчин Л., *Основна българска граматика*, София 1944.
5. Андрейчин Л., Попов К., Стоянов С., *Грамматика на българския език*, София 1977 i sl. изд.
6. Данчев А., *Българска транскрипция на английски имена*, София 1979.

7. (колектив, БАН), *Граматика на съвременния български език* (т. 1 *Фонетика*, т. 2 *Морфология*, т. 3 *Синтаксис*), Издателство на БАН, София 1982-1983.
8. (колектив, БАН), *История на новобългарския книжовен език*, Издателство на БАН, София 1989.
9. (колектив, БАН), *Правописен речник на съвременния български език*, Издателство на БАН, София 1995.
10. Пашов П., *Практическа българска граматика*, София 1944.
11. Стойков С., *Българска диалектология*, София 1993.
12. Тилков Д., Бояджиев Т., *Българска фонетика*, София 1977.

Оprac.: Ignacy Doliński